
GJALLARHORNET

Utges av

Svenska Arkeologiska Samfundet

Årgång 40. Nr. 2-4. 2021

Vinternumret av Gjallarhornet är äntligen här!

Vintern har kommit ordentligt även här i södra Sverige och så även det senaste numret av Gjallarhornet! Ännu ett annorlunda år går mot sitt slut och vi hoppas att ni haft en fin julledighet, och att ni får möjlighet att fira in det nya året ordentligt även om det kanske inte blir helt som vi önskat i år heller.

Redaktionen för Gjallarhornet vill börja detta nummer med att be om ursäkt för att det är ett sammanslagningsnummer, och att det senaste årets utgivning inte blivit som avsedd. En orsak är att vi haft svårt att få in bidrag som kan intressera våra läsare. Vi vill därför uppmana er att skicka in förslag på vad ni vill läsa om, men också att skriva själva eller tipsa andra om att skriva i denna tidskrift!

Som ett litet plåster på sårerna är det föreliggande numret tjockare än vanligt, och några av artiklarna är lite fylligare än de brukar vara. Samfundet är också glada att här i Gjallarhornet kunna presentera vår nya ordförande Mikael Eboskog, som berättar kort om sin bakgrund och intressen inom arkeologin. Vi vill också tacka vår nyligen avgångna och avtackade ordförande Ingrid Berg, som skriver några ord om sin tid som ordförande och de erfarenheter och insikter det givit.

Sophie Bergerbrant och Alison Klevnäs skriver om det senaste numret av Samfundets tidskrift Current Swedish Archaeology (CSA) och de kan också meddela att hela CSA:s arkiv nu finns digitalt tillgängligt via Kungliga Bibliotekets nya plattform! Frida Palmbo berättar om en studie av skogsbrukets påverkan på fornlämningar i Norrbotten, Nils Ringstedt berättar om vård av gravfält i Bromma och en ny jubileumsskrift till Lennart Lundborg. Vidare får vi följa med Anders Gutehall till Masthamnen i Göteborg där flera spännande vrak har undersökts. Utöver detta utlysningar från fonder och tips om nya avhandlingar.

Med önskan om ett Gott nytt arkeologår 2022!

Per Nilsson och Jhonny Therus
info@arkeologiskasamfundet.se

Samfundets nya ordförande, Mikael Eboskog har ordet

I under 2021 valdes Mikael Eboskog, Bohusläns museum, till Samfundets nya ordförande. Här berättar Mikael lite mer om sin bakgrund, och sina intressen inom arkeologin.

Till Samfundets medlemmar, några ord om er nya ordförande!

Jag inledde min arkeologiska bana relativt sent, hann fylla trettio. Fram till dess och ett bra tag till var jag egen företagare inom den hopplöst svårfinansierade hobbybranschen (rollspel/figurspel) innan jag utbildade mig i Göteborg i arkeologi. Där hann jag också med en uppsjö av andra enstaka kurser, även lite medeltidsarkeologi i Lund och marin dokumentation på Mitt-högskolan i Härnösand. Där och då närde jag en dröm om att bli marinarkolog, med ett speciellt intresse av submarina boplatser. Men bortsett från en marinarkologisk expedition till Röda havet blev det inte så mycket av detta utan jag hamnade i stället i Malmö och de stora undersökningarna kring Öresundsförbindelsen och Citytunneln. Jag fick den åtråvärda första längre fälterfarenheten som öppnade vägen för fler jobb, den första erfarenheten som jag vet kan vara så svår att få. Jag hamnade i Bohuslän 2002 och med visst flyt kom jag in vid tiden för de stora E6-undersökningarna. Där jag har sedan blivit kvar och 2008/9 tog jag steget till att bli enhetschef.

Mina erfarenheter, upplevelser och ibland frustration som arkeolog har lett till att jag känner en stark passion för arkeologin som en viktig samhällsfunktion för dess demokratiska roll, att arkeologi måste vara vetenskaplig, transparent och kritisk. Men också att den enskilde arkeologen som ska göra jobbet behöver goda förutsättningar som anställningstrygghet, god arbetsmiljö och utvecklingsmöjligheter. Det är något jag tagit med mig in i rollen som enhetschef och de möjligheter som givits mig att medverka i, såsom Museiarkeologiska branschorganisationen (MARK) och nu Svenska arkeologiska samfundet. Det är mycket som omgärdar och försvårar för arkeologin och arkeologerna, allt från

lagar till anställningsmöjligheter.

Dagens svenska arkeologiska "system" är dis-parat, och har svårigheter att leva upp till de för-väntningar som finns i t ex de kulturpolitiska målen. Systemet består av parallella system/processer med ganska lite beröring sinsemellan och kontakter sker ofta genom personliga och inte strukturella/ institutionella skäl. Exempel på parallella processer är det uppdragsarkeologiska systemet enligt KML, forskningsprojekt på uni-versitet, utvecklingsprojekt på kulturarvsinstitut-ioner och/eller myndigheter och pedagogik på museer. Jag ser det som missade möjligheter att ta tillvara potentialer och där vi behöver inte-grera oss mer med varandra.

Arkeologiskt har jag mitt största intresse för samhällsstrukturer, dvs vad för grunder ett sam-hälle vilar på, sociala mönster, logistik från det lokala till det regionala. Dessa blir som mest synliga vid relativt snabba förändringar av ett rådande samhällssystem där äldre och nyare strukturer kan bli synliggjorda. Till exempelvis ser jag på hur människan förhåller sig till för-ändringar, vad för spår efterlämnas och hur flex-ibelt/tåligt ett system kan vara. Jag har också med en annan arkeolog försökt förstå hur ett järnålderssamhälle förhåller sig till våld och hur detta kan avspegla sig i de arkeologiska spåren.

Med vänliga

hälsningar

Mikael Eboskog

Tidigare ordföranden Ingrid Berg tackar

Vi har också bett vår tidigare och nyligen avtackade ordförande Ingrid Berg att skriva några ord.

Kära ledamöter av Svenska Arkeologiska Samfundet!

I maj i år avgick jag som ordförande efter tre utmanande, roliga och spännande år på posten. Det har varit ett privilegium att få arbeta med en sådan kreativ och engagerad styrelse.

Det är min övertygelse att Svenska Arkeologiska Samfundet har en viktig roll att spela i svensk arkeologi och kulturmiljövård. Tillsammans med våra andra branschorganisationer, universiteten, museerna, RAÄ och länsstyrelserna har vi möjlighet att skapa en plattform för att diskutera och debattera branschöverskridande frågor. Samfundets styrka ligger i att vi inte representerar en enskild intressegrupp utan har förmågan att samla svenska arkeologer från olika grenar i ett gemensamt samtal om framtiden. Ett samtal som är nödvändigt i tider av förändring med avregleringen av uppdragsarkeologin, digitaliseringens genombrott och förändrade relationer mellan länsstyrelser, firmor och RAÄ. Jag är särskilt stolt över den roll som Samfundet spelade i arbetet med branschens upprop mot sexuella trakasserier och ojämställdhet på våra arbetsplatser. Tillsammans med Linnéuniversitetet arrangerade vi konferensen Vägskalet – arkeologin före och efter #utgrävningpågår. Vi genomförde även en kartläggning över arbetsplatsernas respons på uppropet. Jag vill tacka styrelsen och ledamöterna för deras engagemang och jag hoppas att Samfundet även i framtiden kan spela en roll för att skapa förutsättningar för trygga och jämlika arbetsplatser.

Vi instiftade även *Den gyllene skärsleven*, ett pris till årets bästa arkeologiska rapport där arkeologiföretag och aktörer i branschen själva får nominera sina rapporter. Det är glädjande att vi har kunnat bidra till att uppmärksamma uppdragsarkeologins enorma betydelse för forskningen och kunskapsproduktionen om kulturar-

vet. Arkeologi är en kollektiv process och vi drar alla våra olika strån till stacken för att skapa kunskap om det förflutna.

Jag vill rikta ett stort tack till er för förtroendet att få leda Samfundets verksamhet och jag önskar den nya styrelsen all lycka till i det fortsatta arbetet.

God Jul och Gott Nytt 2022 önskar

Ingrid Berg

Ett händelserikt år för Current Swedish Archaeology!

CSA:s redaktörer berättar om det gångna året.

2021 har varit ett mycket händelserikt år för Svenska Arkeologiska Samfundets vetenskapliga tidskrift Current Swedish Archaeology (CSA). Det stora jobbet under våren var att först skapa vår nya sida på Kungliga Bibliotekets (KB) nya plattform för öppet tillgängliga vetenskapliga tidskrifter: <https://publicera.kb.se>. Att få alla texter korrekta och på rätt plats tog mycket tid. Nästa steg var att ladda upp alla gamla volymer artikel för artikel, se till att all metadata stämde samt att ge dem digital object identifiers (doi) (), det vill säga tidsbeständiga identifieringsnummer för digitala dokument. Med ett *doi-nummer* kan man byta digital plats på en artikel och sedan peka om doi-numret så att man med numret kan hitta texten även om den ursprungliga sidan flyttats. Att byta sida kommer inte bli nödvändigt för oss. Detta då KB:s plattform har en funktion som gör att vi enkelt kan skicka in våra e-pliktexemplar. När det är gjort säkrar KB den långsiktiga lagringen av CSA artiklar. För att säkerställa att allt blev uppladdat och fick doi-numer med mera så ägnade redaktörerna en stor del av vårens kvällar och helger åt detta arbete.

Den 18 juni lanserade KB sin plattform och då blev hela vårt arkiv digitalt tillgängligt på <https://publicera.kb.se/csa/index>. Lanseringen skedde via ett digitalt möte där KB presenterade plattformen och vi presenterade vårt arbete med att flytta tidskriften till plattformen. Sophie Bergerbrant sitter nu med i KB:s utvecklingsråd för plattformen och vetenskapliga tidskrifter. Detta gör att vi kan vara med och påverka plattformens framtida utveckling och möjligheter.

Ett nytt inslag från årets nummer (vol 29, 2021) är att den digitala publiceringen innehåller både en pdf och en xml. *Extensible Markup Language* (xml) är ett universellt och utbyggbart märkespråk. XML är ett sätt att digitalt organisera och strukturera information. Detta gör att man i

framtiden kan samla in och analysera en större mängd data. Att vi har med xml på plattformen är en del av det framåtgående så kallade digitala humaniora-fältet. Vår digitala uppgradering av tidskriften gör att vi nu även följer FAIR-principerna som är den nya standarden som de flesta forskningsfinansiärer kräver. FAIR står för Findable, Accessible, Interoperable och Reusable, dvs att information och data som publiceras skall innehålla tydlig information om var informationen finns, vara öppen och tillgänglig för alla samt att data och metadata skall följa vedertagna standarder och vara återanvändbar i framtiden. I och med plattformens öppnande och vårt arbete för att se till att CSA följer alla krav på modern digital publicering så är tidskriftens digitala utgivning nu fullt utrustad för den nya digitala världen!

Årets volym av tidskriften tar vid där förra årets volym slutade med en fortsättning av människa-djur temat (human-animal relations) med en keynote artikel skriven av Christina Fredengren. Artikeln heter *Beyond Entanglement*. Fredengren framför ett behov av kritisk posthumanistisk feminism och nymaterialism för att studera och förstå relationerna mellan människor och djur. De som kommenterar artikeln är Adrienne Frei (*Multispecies Futures*), Andrew M. Jones (*Disentangling Entanglement: Archaeological Encounters with the Concept of Entanglement*), Kristina Jennbert (*Post-Humanistic Approaches in Archaeology*), Richard Bradley (*More Than*), Nerissa Russell (*Power and Othering*), Łászló Bartosiewicz (*Herdning Cats*) och Kristin Armstrong Oma (*The View from the*

Cheap Seats: An Archaeologist Grappling with Multispecies Entanglements). Författarna representerar en stor diversitet inom det arkeologiska fältet och texterna visar på en stor variation på hur man kan studera människors sammanflätningar, här främst med djur. Diskussionen berör också hur vi skriver arkeologi och hur vi inom olika delar av arkeologin formulerar oss och våra vetenskapliga frågor.

Volymen innehåller även fyra artiklar som blivit kollegialt granskade, varav de tre första behandlar olika aspekter av järnålderns materiella kultur. Först ut är *First Ladies: Ornamental Bow Brooches and the Negotiation of Elite Female Status and Roles in Iron-Age Norway (c. 400–900 AD)* av Ingunn Marit Røstad. Artikeln undersöker högkvalitativa ryggknappsspännen och författaren kommer fram till att de kan ses som ett långlivat uttryck för skandinaviska elitkvinnor.

Nästa artikel är *Social Transformations and Resilience: The Example of Continental Animal Style III and the Tassilo-Liutpirc Chalice*, skriven av Alexandra Pesch. Författaren diskuterar sociala, politiska och kulturella mekanismer bakom det första årtusendes nordeuropeiska djurornamentik. I artikel föreslås att den drivande kraften bakom stilen var utvecklingen av överregionala nätverk av hantverksverkstäder.

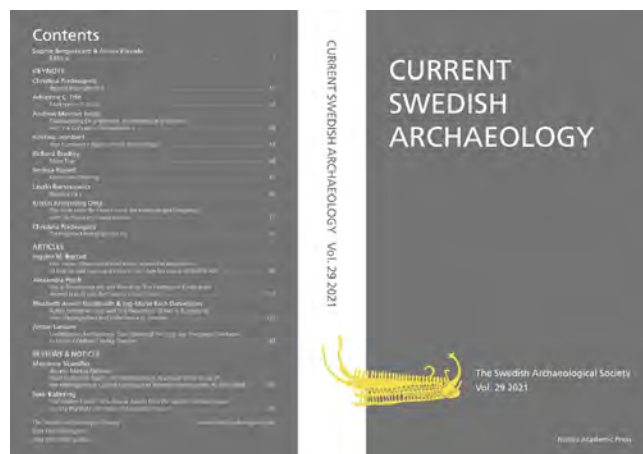
Sist bland de artiklar som behandlar järnålder kommer artikeln *Affective Interventions and 'the Hegemonic other' in Runestones from Västergötland and Södermanland, Sweden* skriven av Elisabeth Arwill-Nordbladh and Ing-Marie Back Danielson. Författarna använder sig av runstenar och begreppet agnostisk politisk process för att diskutera förhandlingsprocessen mot kristen hegemoni i den svenska konverteringsperioden.

Den sista kollegialt granskade artikeln behandlar hotet som jordskred riktar mot våra fornminnen. Den heter *Landslides vs Archaeology: Case Studies of Site Loss and Emergency Fieldwork in*

Västra Götaland County, Sweden och är skriven av Anton Larsson. Genom sin analys av jordskred i Västergötland och den arkeologiska behandlingen av dessa visar författaren på vikten av att kulturmiljövården har med risktänkande kring naturkatastrofer i sina kalkyler.

Volymen innehåller även en avhandlingsrecension av Markus Fjellströms *Food Cultures in Sápmi: An Interdisciplinary Approach to the Study of the Heterogeneous Cultural Landscape of Northern Fennoscandia AD 600–1900* (2020). Recensionen är skriven av hans opponent Marianne Skandfer.

Volymens sista text är skriven av Sven Kalmring som leder samfundets arbetsgrupp för Samfundets nyinstittade pris *Den Gyllene skärleven*. Texten presenterar bakgrunden till priset och vem som blev årets pristagare.

Efter detta händelserika och krävande CSA år ser vi redaktörer fram emot en skön juledighet. Vi önskar alla ett bra avslut på året och ett bra 2022. I januari välkomnar vi alla att skicka in artiklar som passar tidskriftens tema på <https://publicera.kb.se/csa/about/submissions> - vi ska ha något att hålla på med nästa år med!

Sophie Bergerbrant och Alison Klevnäs,
redaktörer för *Current Swedish Archaeology* (CSA)

Skogsbrukets påverkan på fornlämningar

Behov av fornminnesinventering, vikten av kantzoner och upptäckten av en mesolitisk boplats

Under åren 2017-2019 genomförde Norrbottens museum ett specialinventeringsprojekt av markberedda skogsområden med fornlämningspotential (Palmbo 2017, 2018, 2019). Bakgrunden till projektet är att många idag kända fornlämningar skadas av skogsbruket, genom exempelvis körskador och markberedning. Det är också tydligt att det framför allt är fornlämningar som inte är synliga ovan mark som skadas, jämfört med lämningar som är synliga för blotta ögat (se bl a Backman et al 2003, Jakobsson 2005, Dolk Fröjd & Norman 2007, Ulfheim 2013, RAÄ 2006:2, 2016).

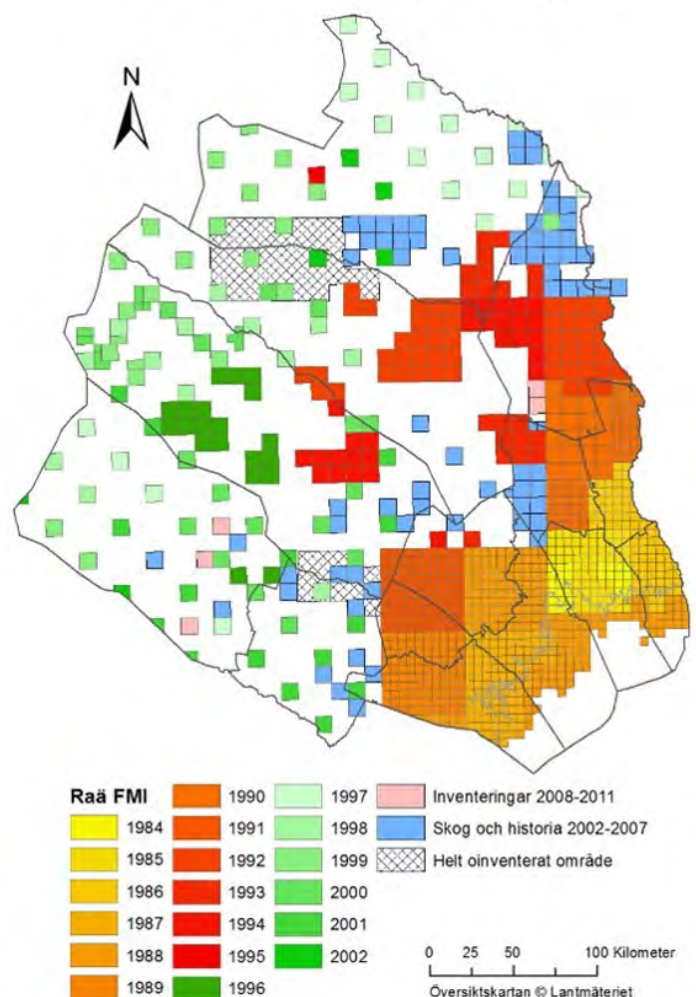
I miljömålen för levande skogar framgår att skogsmarken ska brukas så att fornlämningarna inte skadas, vilket kräver förutsättningar för bevarande och utveckling av kulturvärden i skogen. Trots att många idag kända fornlämningar skadas av skogsbruket är det dock möjligt att arbeta för att minska skadorna på och bevara lämningarna just tack vare att de är kända. Utifrån denna bakgrund ville Norrbottens museum få en indikation på hur stort mörkertalet är vad gäller fornlämningar som skadas i skogsbruket – i områden som inte genomgått av fornminnesinventeringen. Projektet har finansierats genom Länsstyrelsens kulturmiljövårdsanslag.

Stort inventeringsbehov

Riksantikvarieämbetets systematiska fornminnesinventering inför Lantmäteriets ekonomiska kartläggning startade i Sverige 1938. Norrbottenskusten och det kustnära inlandet berördes under åren 1945-1951. Dessvärre fanns knappa resurser och ett begränsat kunskapsläge, vilket gjorde att man vid denna inventering enbart gick på tips om lämningar och registrerade redan tydliga och ofta kända lämningar, som exempelvis gravrösen, labyrinth, offerplatser, visten och fångstgropar. Delar av inlandets

skogs- och fjällområden inventerades under 1970-talet, men även då var inventeringen mycket översiktlig, framförallt i fjällområdet. I och med den nya ekonomiska kartläggningen inrättade Riksantikvarieämbetet ett regionkontor i Luleå 1984 och då drog den moderna fornminnesinventeringen igång. Tyvärr lades fornminnesinventeringen ned i början av 2000-talet. Därefter bedrevs under några år inventeringsprojektet Skog och Historia, men idag bedrivs ingen fornminnesinventering i länet (Jensen 1997, Liedgren & Hedman 2005).

Inventerade kartblad 1984-2011

Figur 1. Inventerade kartblad i Norrbotten

Kartbilden på föregående sida visar de områden i Norrbotten som har genomgått av den moderna fornminnesinventeringen, från 1984 och framåt. De vita ytorna på kartbilden har inte genomgått alls av den moderna fornminnesinventeringen. De svartrutiga ytorna har inte ens inventerats översiktligt vid tidigare inventeringar. Det är därmed drygt 50 % av Norrbottens yta som ej har inventerats i modern tid. Då Norrbotten utgör nästan en fjärdedel av Sveriges totala yta är behovet av fornminnesinventering i någon form talande, framförallt med tanke på det intensiva skogsbruk som bedrivs i områden som inte alls har fornminnesinventerats. Självklart finns ett inventeringsbehov även i andra delar av landet, men de största behoven finns i de mellersta och norra delarna av Sverige.

Vid utvärderingen av fornminnesinventeringen i Norrbotten konstaterades att det krävs kännedom om fornlämningarnas förekomst för att kunna bedriva en god kulturmiljövård i Norrbotten. Det är viktigt att hela länet förstängsinventeras, vilket skulle bidra till att visa de olika fornlämningstypernas spridning samt ge kulturmiljövården ett säkrare underlag vid samhällsplanering (Liedgren & Hedman 2005).

Fornlämningar och kulturlämningar skadas av skogsbruket

Skogsstyrelsen genomför varje år *Hänsynsuppföljning Kulturmiljö*, genom en årlig inventering av hänsyn till forn- och kulturlämningar i skogsbruket. Statistiken är baserad på ca 400 avverkningar i landet/år, där avverkningar har gjorts i områden med kända och registrerade forn- och kulturlämningar. Skogsstyrelsen granskar dock framförallt kulturlämningar, enbart ca 30 % av de lämningar som granskas i samband med hänsynsuppföljningen utgörs av fornlämningar. Enligt hänsynsuppföljningen är den vanligaste skadeorsaken markberedning. 2018 bedömdes 31 % av de lämningar som granskades i Norrbotten vara skadade av skogsbruket (39 % av fornläm-

ningarna och 27 % av kulturlämningarna). Motsvarande siffra för 2017 års hänsynsuppföljning är 47 % (55 % av fornlämningarna och 39 % av kulturlämningarna (Unander & Lund 2019, Unander & Claesson 2018, muntlig uppgift Unander 2019). Tillsammans med ett flertal andra studier (ex Backman et al 2003, Jakobsson 2005, Dolk Fröjd & Norman 2007, Ulfheim 2013, RAÄ 2006:2, 2016) är det tydligt att kända forn- och kulturlämningar skadas av skogsbruket. Men hur ser det egentligen ut med skador på ej kända fornlämningar, i områden som inte har fornminnesinventerats?

Specialinventeringar av markberedda skogsområden med fornlämningspotential

Vid Norrbottens museums specialinventeringar av markberedda skogsområden erhöles ett digitalt underlag från SCA och Sveaskog över områden som avverkats och markberetts de senaste tre åren. Ur detta underlag söktes områden ut, som inte hade genomgått av fornminnesinventeringen, projektet Skog och Historia eller andra egeninitierade specialinventeringar i Norrbotten. I nästa steg söktes områden ut som var belägna inom SGU:s jordarter isälvssediment, morän, flygsand, postglacial sand-grus samt älv-sediment, sand. I ett sista steg stämdes detta urval av mot vegetationskartan. Närhet till sjöar, myrar och vattendrag har varit av intresse. I områden som varit lokaliserade nedanför högsta kustlinjen har även forntida havsstränder beaktats. Under åren 2017-2019 genomfördes en fältvecka/år. Det är en liten insats, särskilt med tanke på att Norrbotten är ett stort län. Därför valdes markberedda skogsområden ut där de fanns i större koncentration, för att minimera restid och för att få ut så mycket inventeringstid som möjligt. 2017 inventerades ett antal markberedda hyggen i närheten av Arjeplog och Moskosel. 2018 genomfördes inventeringar kring Vuollerim medan 2019 års inventeringar

utfördes kring Mårdsel och Gällivare. Vid dessa inventeringar registrerades sex boplatser, fem härdar, tre husgrunder samt ett område med skogsbrukslämningar. Boplatserna och härdarna har registrerats som fornlämningar medan övriga lämningar har registrerats som övriga kulturhistoriska lämningar (Palmbo 2017, 2018, 2019).

Vid 2019 års specialinventering av markberedda skogsområden registrerades en boplatz vid Sammakko på norra sidan om Linaälven, sydöst om Gällivare. Brända ben, det vill säga de matrester som slängts in i en eldstad och bränts på platsen, samt avslag i kvarts låg synligt i öppna markberedningsskador. Sammakkoboplatzen är belägen på en liten låg kulle invid

en tjärn med omgivande myr. Läget tillsammans med avsaknaden av skörbränd sten påminde starkt om Norrbottens hittills äldsta boplatser (ca 10 600 år gamla) i Aareavaara, 2,5 mil norr om Pajala. Sammakkoboplatzen misstänktes därför vara från mesolitikum, och efter tillstånd från Länsstyrelsen i Norrbotten samlades brända ben in för att göra en ^{14}C -datering av boplatzen. Dateringarna visar att boplatzen bedöms vara ca 9000 år gammal, vilket ledde till ett samarbete med kvartärgeologerna vid Lunds universitet. Hösten 2020 genomförde Norrbottens museum en mindre forskningsundersökning av Sammakkoboplatzen och Lunds universitet genomförde sedimentprovtagning i några av sjöarna närmast boplatzen under april 2021. Sedimentkärnorna ligger till grund för en

Figur 2. Fynd av brända ben påträffades i markberedningsskador inom boplatzen L2019:5024, vid Sammakko, Gällivare kommun. Foto: Mica Vesterlund © Norrbottens museum.

Figur 3. Härd, L1991:349. Sonden står i den del av härden som ej har skadats av markberedningen. I fläckmarkberedningsspåret till vänster om sonden har kantstenar från härden ramlat ut. Foto: Frida Palmbo © Norrbottens museum.

pågående landskapsanalys och datering av deglaciationen i området. Genom dessa analyser kommer vi att få kunskap om vilken typ av landskap som fanns på platsen när boplatsen nyttjades för ca 9000 år sedan samt när inlandsisen försvann från området. Detta är dock en helt annan historia, som framtida nummer av Gjal-larhornet kommer att berätta mer om.

Resultaten från Norrbottens museums inventeringar av markberedda skogsområden under åren 2017-2019 visar att totalt nio av elva fornlämningar har skadats genom markberedningen, vilket motsvarar 81,8 % av de nyregistrerade fornlämningarna. En av fyra kulturlämningar var

skadade av körspår, vilket motsvarar 25 % av de nyregistrerade kulturlämningarna. Sammantaget var 10 av 15 lämningar skadade, vilket innebär att 66,7 % av de nyregistrerade lämningarna hade skadats genom skogsbruket (Palmbo 2019). Tittar man på den senaste studien från 2005 över skadade fornlämningar i skogsbruket, specifikt för Norrbottens län och där fornlämningarna har varit kända, är motsvarande siffra för skadade lokaler mellan 41,1-56,2 %. I den högre siffran ingår risning i bedömningen (Jakobsson 2005:4). Risning har ej förekommit vid Norrbottens museums specialinventeringar av markberedda skogsområden. Därför är det lämpligt att jämföra resultatet av denna inven-

tering med att 41,1 % av de kända forn- och kulturlämningarna skadas av skogsbruket. Jämför man med Skogsstyrelsens hänsynsuppföljning framgår det att under 2018 bedömdes att enbart 31 % av lämningarna som granskades i Norrbotten var skadade (39 % av fornlämningarna och 27 % av kulturlämningarna). Observera dock att i dessa siffror så utgör fornlämningarna enbart 30 % av de granskade lämningarna, och då kulturlämningar i regel klarar sig betydligt bättre undan skador i skogsbruket är siffrorna inte helt jämförbara. Skogsstyrelsens hänsynsuppföljning visar också att det är markberedning som är den vanligaste orsaken till

skador på forn- och kulturlämningar, vilket också tydligt framgår från Norrbottens museums specialinventeringar av markberedda skogsområden 2017-2019 (Palmbo 2017, 2018, 2019, Unander & Lund 2019, muntligen Unander 2019). Det är positivt att Skogsstyrelsens hänsynsuppföljning visar att skadorna på fornlämningar minskar, men observera att denna statistik enbart gäller redan kända och registrerade lämningar. I dessa fall finns det goda möjligheter att arbeta med att skydda forn- och kulturlämningar.

Figur 4. Översikt boplatz L2019:5022. Till vänster i bild syns sluttningen ned till Nord-Lillån, där en kantzon har sparats. Arkeologerna Lars Backman och Frida Palmbo syns i bild. I markberedningsspåren finns fynd av skörbränd sten, brända ben och kvartsavslag. Foto: Mica Vesterlund © Norrbottens museum.

Slutsatser

Samtliga boplatser och tre av härdarna som påträffades vid Norrbottens museums specialinventeringar av markberedda skogsområden var skadade genom markberedning. Två av härdarna som registrerades hade klarat sig undan markberedning tack vare den skyddszon (område som undantas från avverkning) av skog som sparats mot sjöar. Samtliga fornlämningar hade kunnat bevaras oskadade om skogsbruket hade använt sig av kantzoner med skog mot vattendrag och myr. En del av de registrerade boplatserna har registrerats på moränåsar och/eller älvbrinkar, där sluttningen ned mot vattnet har sparats som kantzon. Sluttningar har däremot inte utgjort lämpliga boplatslägen, utan det är den flacka marken ovanför sluttningen som har varit mer optimal ur bosättningssynpunkt. Norrbottens museum menar att det är av stor vikt att spara kantzoner mot sjöar, myrar och vattendrag för att kunna skydda vårt gemensamma kulturarv. Kantzonen behöver inte innebära att skogen lämnas kvar, men det är önskvärt att dessa områden undantas från markberedning. Mest önskvärt är att markberedning helt upphör i alla sandiga marker i anslutning till sjö, vattendrag, myr och forntida strandlinjer.

Det är framförallt i dessa lägen som boplatser utan synlig anläggning ovan mark samt härdar kan påträffas. Markberedning i denna typ av områden medför att lämningar skadas mycket lätt, i och med den mycket sparsamma marktillväxten. Fynd och anläggningar ligger i regel direkt under mossan, vilket gör att fynd, anläggningar och kontexter inom en boplat rubbas. Det arkeologiska materialet blir mer svårtolkat och det är mycket stor risk att värdefull kunskap om vår förhistoria går förlorad på grund av skogsbruket. Norrbottens museum menar att resultaten av specialinventeringarna tydligt visar på ett stort behov av fortsatt fornminnesinventering i Norrbotten. Hur ska vi annars kunna skydda och bevara vårt gemensamma kulturarv för framtida generationer?

Frida Palmbo

Arkeolog, Norrbottens museum

<https://www.norrbottensmuseum.se/>

<https://kulturmiljonorrbotten.com/>

Källor

- Backman, Lars; Bergström, Tommy; Burman, Ann-Christin & Petersson, Håkan (2003). *Skogsbrukets påverkan på fornlämningar i Norrbottens län*. Länsstyrelsen i Norrbottens län, rapportserie nummer 9/2000.
- Dolk Fröjd, Catharina & Norman, Peter. Rapport 9, 2007. *Uppföljning av skador på fornlämningar i skogsmark*. Skogsstyrelsen & Riksantikvarieämbetet.
- Jakobsson, Anna (2005). *Fornlämningar och skogsbruk i Norrbottens län 2001-2004*. Länsstyrelsen i Norrbottens län. Rapportserie, nummer 14/2005.
- Jensen, Ronnie (red) (1997). *Fornminnesinventeringen – nuläge och kompletteringsbehov. En riksöversikt*. Riksantikvarieämbetet.
- Liedgren, Lars & Hedman, Sven-Donald (2005). *Utvärdering av fornminnesinventeringen, 1984-2002 och projektet Skog och Historia, 2000-2004, i Norrbotten. Med exempel på tillämpningar av det digitala registret och framtida inriktningar*. Silvermuseet, rapport 43.
- Palmbo, Frida (2017). *Skogsbrukets påverkan på fornlämningar. Arkeologisk specialinventering av markberedda skogsområden med fornlämningspotential, Arjeplog och Arvidsjaur socken och kommun, Lapplands landskap, Norrbottens län*. Norrbottens museum, dnr 254-2014. Rapport 2017:12, Arkeologi.
- Palmbo, Frida (2018). *Skogsbrukets påverkan på fornlämningar 2018. Arkeologisk specialinventering av markberedda skogsområden med fornlämningspotential, Vuollerim, Jokkmokk socken och kommun, Lapplands landskap samt Edefors socken, Bodens kommun, Norrbottens landskap, Norrbottens län*. Norrbottens museum, dnr 224-2017. Rapport 2018:13, Arkeologi.
- Palmbo, Frida (2019). *Skogsbrukets påverkan på fornlämningar 2019. Arkeologisk specialinventering av markberedda skogsområden med fornlämningspotential, Råne socken, Bodens kommun, Norrbottens landskap samt Gällivare socken och kommun, Lapplands landskap, Norrbottens län*. Norrbottens museum, dnr 312-2018. Rapport 2019:9, Arkeologi.
- Rapport från Riksantikvarieämbetet 2006:2. *Studie av skador på fornlämningar i skogsmark*. Riksantikvarieämbetet.
- Rapport från Riksantikvarieämbetet 2016. *Överinseende över skogsärenden och 2 kap. kulturmiljölagen. Slutrapportering*.
- Ulfhielm, Cecilia. Rapport 3, 2013. *Hänsynen till forn- och kulturlämningar. Resultat från Kulturpolytaxen 2012*. Skogsstyrelsen.
- Unander, AnnKristin & Claesson, Svante (2018). *Hänsynsuppföljning Kulturmiljö. Resultat 2017*.
- Unander, AnnKristin & Lund, Elin (2019). *Hänsynsuppföljning Kulturmiljö. Resultat 2018*.

Muntlig uppgift

- Unander, AnnKristin. Statistik över ingående forn- och kulturlämningar i Skogsstyrelsens hänsynsuppföljning, erhållet via mail 2019-11-01.

Figur 1. Kung Björns hög.

Stora gravfält vårdade i Bromma!

Nils Ringstedt berättar om några av Brommas gravfält.

Under 2020 och 2021 har tre stora gravfält fornminnesvårdats av Bromma stadsdelsförvaltning. Det har glatt mig som fornminnesansvarig i Bromma hembygdsförening – i synnerhet som coronapandemin förhindrat mig från alla besök i staden. Att däremot vandra på Brommas gravfält och i Brommas skogar leta upp okända fornminnen och torprester har varit den stora sysselsättningsterapin!

Brommas största gravfält heter Linta (RAÄ 28) och ligger på en höjd nära Bromma flygfält. Gravfältet har skyltats av Stockholms stadsmuseum i samarbete med Bromma hembygdsförening. På gravfältet skall finnas ett hundratal gravar även om så många inte syns idag. Gravfältskartan visar 87 stycken. De flesta gravarna är runda stensättningar. Det finns även fyrsidiga och flera högar. Gravfältet vårdades 1938-1939 och i början av 2000-talet samt senast i oktober 2020. Under yngre järnålder och myck-

et tidig medeltid var antalet gårdar/hushåll högst två. Den senare byn bestod av tre hemman.

Längst i söder på gravfältet finns en mycket stor hög (se fig. 1). Kanske den är störst i Bromma. Högen kallas Björns hög. Sannolikt är den från yngre järnålder. Den döde fick då en fin utsikt över den havsvik som fanns på den tiden – numera den lägre belägna Lintasjön.

På gravfältet finns även fyra husgrunder och en rektangulär boskapsfälla som undersöktes 1938. Även sju stensättningar grävdes. I en utgrävningsrapport anges att Linta under medeltiden skall ”ha varit en lagård under gråmunkeklostret i Stockholm”. Och ”vid 1500-talet mitt, då byn ännu bör ha legat kvar på denna plats, var den avelsgård under Danvikens hospital”. Grundmurar till dessa medeltida hus kom fram vid röjningen hösten 2020 – murar som tidigare inte syntes. Den gamla brunnen finns kvar (se fig. 2).

Figur 2 . Linta brunn.

Den har byggts kring en naturlig källa och har en närmast kvadratisk form.

Brunnen restaurerades vid den arkeologiska undersökningen 1938. Mitt i källan ligger ett stort stenblock som är 1,10 m högt, 1,4 m långt och 0,9 m brett. Varför ligger blocket i källan? Den har sannolikt använts även under förhistorisk tid eftersom den vikingatida boplatsen låg väster om källan i vad som nu är ett bebyggt industriområde. Har blocket av rituella skäl någon gång i forntiden välts ner för att "stänga" källa och vikingatida boplats?

Linta har haft kontinuitet i ca 1100 år – mellan 500-talet och slutet av 1600-talet. Byn Linta låg från 1361 under kyrkliga institutioner i Stock-

holm. Den var hospitalsgods år 1549. Byn flyttades under 1500-talet till ett område strax norr om Lintasjön men avhystes därifrån under 1600-talet. Arkeologen Hans Hansson skriver i en rapport från slutet av 1930-talet att ".....undersökningar böra omfatta även 1600-talets boplatser". Så har inte skett. Norr om Kvarnbacksvägen kan, innan gräset i sluttningen växer för högt, skönjas en lång terrassering. Här låg sannolikt något eller några hus.

I Norra Ängby ligger på ömse sidor av Bällstavägen (anlagd omkring 1675) gravfältet Björklunds hage (RAÄ 62). Gravfältet har skyltats av Stockholms stadsmuseum i samarbete med Bromma hembygdsförening. Det dateras 500 f.Kr. – 1050 e.Kr. På gravfältet finns 68 gravar

Figur 3. Gravfältet Björklunds hage, RAÄ 62.

varav bl.a. 11 högar och 46 runda stensättningar. Här finns också ovala, rektangulära, kvadratiska och triangulära stensättningar. Endast en grav har grävts (år 1939) på västra sidan av Bällstavägen och hade ett brandlager, skärvor från ett lerkärl samt några järnspikar.

Gravfältet har hösten 2020 och våren 2021 fint röjts (se fig. 3). Besökande kan nu tydligt se gravarna, många är mycket stora. Tidigare hade endast en liten del av gravfältet varit röjt – den del som låg strax intill Bällstavägen. Den under våren gjorda röjningen av den östra delen har visat flera gravar med stora gropar i mitten. Kan de ha plundrats någon gång?

Gravfältet har fått namnet Björklund efter det nu försvunna Björklundstorpet, vars husgrundsterrass ligger i gravfältets norra del på östra sidan av Bällstavägen. Det nu försvunna torpet, byggt under 1700-talet, fick sitt namn efter sme-

den Björklund som bodde i torpet i slutet av 1800-talet. Torpet nämns i husförhållningsprotokoll t ex 1779 och 1783.

I Beckomberga finns ett stort gravfält (RAÄ 57) från yngre järnålder. Gravfältet röjdes under våren 2021 (se fig. 5). Senast det vårdades var 1944! En gravfältskarta upprättades då av Hans Hansson och S. Nielsen, Stockholms stadsmuseum, och de ovan jord synliga gravarna mättes in. På gravfältet och i ett område strax öster om RAÄ 57 finns totalt 45 gravar enligt kartan. Enbart på RAÄ 57 finns ett trettiotal lämningar. Här finns rektangulära stensättningar som i en rapport från stadsmuseet 2000:9 antas vara huslämningar. (Jag anser det dock tveksamt). Längst i väster och nedanför detta komplex ligger en älvkvarnssten (se fig. 4). Bromma hembygdsförening kommer i samarbete med Bromma stadsdelsförvaltning sätta upp en skylt vid gravfältet hösten 2021.

Beckomberga by nämns skriftligt första gången 1347 som Baekaeneberghae. Namnet kommer från byns invånare, "bäckborna", alltså de som "bor på bäckbornas berg". En karta (från 1818) i rapporten 2000:9 från Stockholms stadsmuseum visar att Beckomberga var en radby med tre gårdar, Norr-, Mellan- och Södergården. Två var skattehemman. Ett hemman låg under sockenkyrkan.

Nils Ringstedt

(foton av författaren)

Nils.ringstedt@gmail.com

Figur 4. Skålgropssten/älvkvarnssten, Beckomberga gravfält, RAÄ 57.

Figur 5. Stensättning, Beckomberga gravfält, RAÄ 57.

Lennart Lundborg 90 år!

Gratulationer och en anmälan av En brokigt blandad bukett, jubileumsskriften till Lennart Lundborg

Förre länsantikvarien och fil. licentiaten Lennart Lundborg har fyllt 90 år till vilket jag varmt gratulerar honom! Vi lärde känna varandra 2004 då Svenska Arkeologiska Samfundet gjorde sin spännande resa i Kina i Johan Gunnar Anderssons fotspår. Sedan dess har vi flitigt brevväxlat och även deltagit tillsammans i Samfundets resa för ett antal år sedan i Lettland och Litauen. Lennart har haft sin arkeologiska gärning till stor del i Halland, handplockad för en amanuensstjänst på Halmstads museum. Hans licentiatavhandling i arkeologi handlade om södra Hallands bronsåldersgravar. Den försvarade Lennart 1967. Avhandlingen är sannolikt den mest citerade boken om halländsk arkeologi enligt förordet till den jubileumsskrift som utgivits till Lennarts ära, *En brokigt blandad bukett. Till Lennart Lundborg 90 år*.

I Halmstad blev han landsantikvarie 1973 och länsantikvarie 1976. Han har varit en flitig författare. Jag vill erinra om boken 1972 med titeln "Undersökningar av bronsåldershögar och bronsåldersgravar i södra Halland. Höks, Tönnersjö och Halmstads härader under åren 1854-1970". Hallands Museum 2. Halmstad. Vidare utkom Lennart 2007 med "Undersökningar av bronsåldershögar och bronsåldersgravar i södra Halland under åren 1971-2001. Del 2. Halmstads, Hylte och Laholms kommuner". Del 2. Halmstads läns museer. Kulturmiljö Halland. Halmstad. Lennart fortsatte 2012 med boken "Undersökningar av högar och stensättningar vid Limmanäs Tom Fjärds Bräcka under åren 1913-1985. Kungsbacka kommun. Halland". Hallands läns museum, Kulturmiljö Halland. Halmstad.

Festskriften till Lennarts ära innehåller många intressanta artiklar – mycket omväxlande till karaktär. Här finns till exempel en trevlig och

fint illustrerad beskrivning av Tjolöholms slotts stigar som jag och min hustru för några år sedan fick tillfälle att vandra på. Vidare finns flera intressanta arkeologiska artiklar – en av Bo Gräslund med titeln "Gullnar toflur i Voluspå och folkvandringstidens guldrakteater". Han tolkar efter analys texten i Voluspå så att guldtavlorna kan uppfattas som guldrakteater som gudarna mottagit som offer under Fimbulvintern "men som kommit på avvägar när hela gudavärlden under Ragnarök brakade samman i ruiner och kaos, inte olikt Berlin femtonhundra år senare, våren 1945".

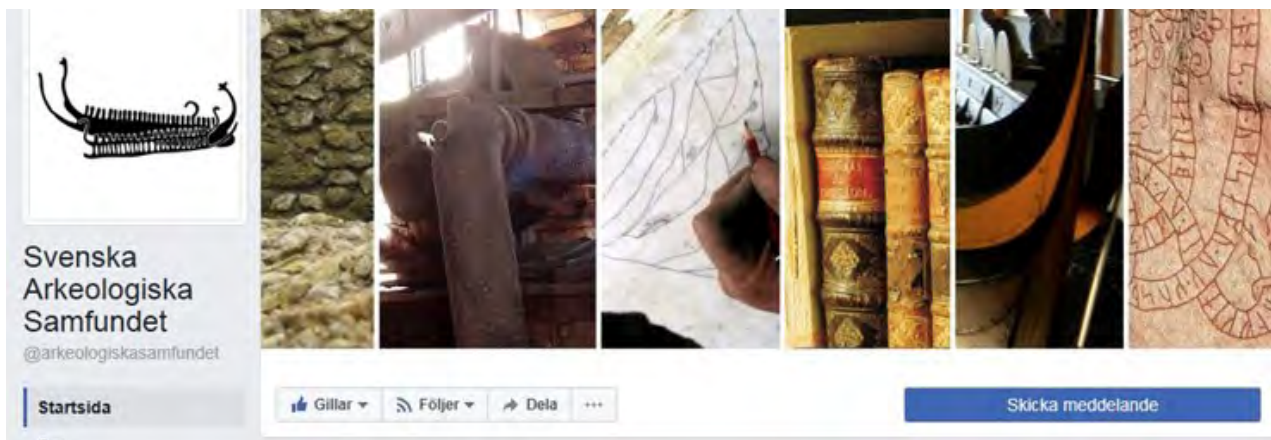
Bland andra intressanta arkeologiska artiklar vill jag särskilt framhålla Gisela Ängebys "I synliga skepp begravdes bronsålderns rituella specialister". Artikeln behandlar fyra skeppsformiga stensättningar på gravfältet Övraby 87 vid Vrangelsbro öster om Halmstad. Här finns även en bronsåldershög med ett inbyggt stenskepp, Ivars kulle. Den är viktig menar Ängeby för att förstå de skeppsformiga gravarnas närvaro. De är

också förknippade med Lennart Lundborgs forskargärning kring landskapets bronsåldersgravningar. Skeppssymboliken som var exponerad vid Vrangelsbro och dold i Ivars kulle visade "ett gemensamt idéinnehåll som upplevts som intuitivt och var allmänt känt och, vilket också flera forskare refererar till, kretsat kring föreställningar om skeppets roll som liminal agent i olika transformationsprocesser".

Många andra artiklar skulle kunna nämnas här men jag överlåter åt läsaren att själv ta del av dem i festskriften till Lennart. Jag vill avsluta min korta inlägga med mycket varma gratulationer till min nittioårige brevvän Lennart Lundborg!

Nils Ringstedt

Ni följer väl Svenska Arkeologiska Samfundet i sociala medier?

Svenska Arkeologiska Samfundet har en väldigt aktiv Facebook-sida med drygt 5500 följare. Här delas olika typer av arkeologiska nyheter av både stor och liten karaktär.

Svenska Arkeologiska Samfundet finns även på Twitter!

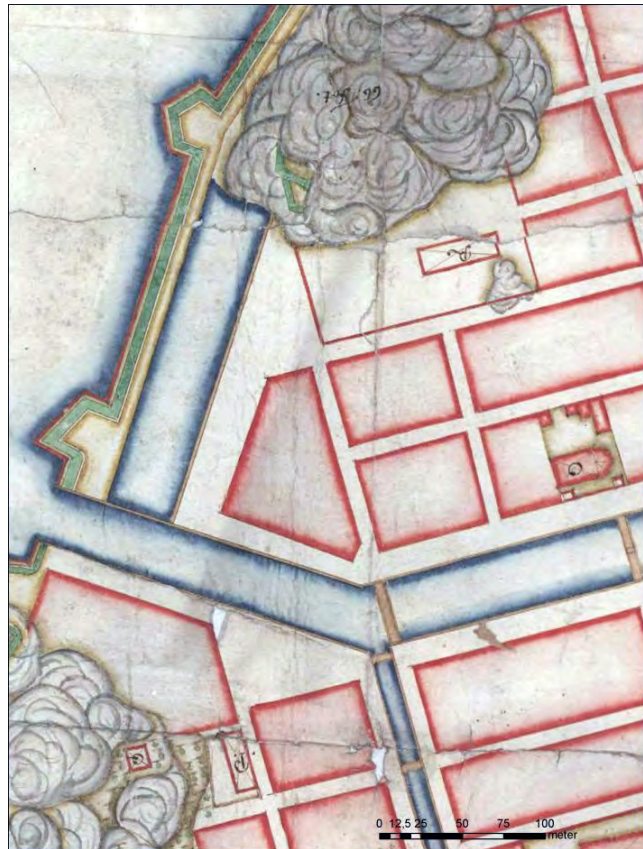
Masthamnen i Göteborg

Anders Gutehall, Visuell arkeologi, berättar om Masthamnen i Göteborg

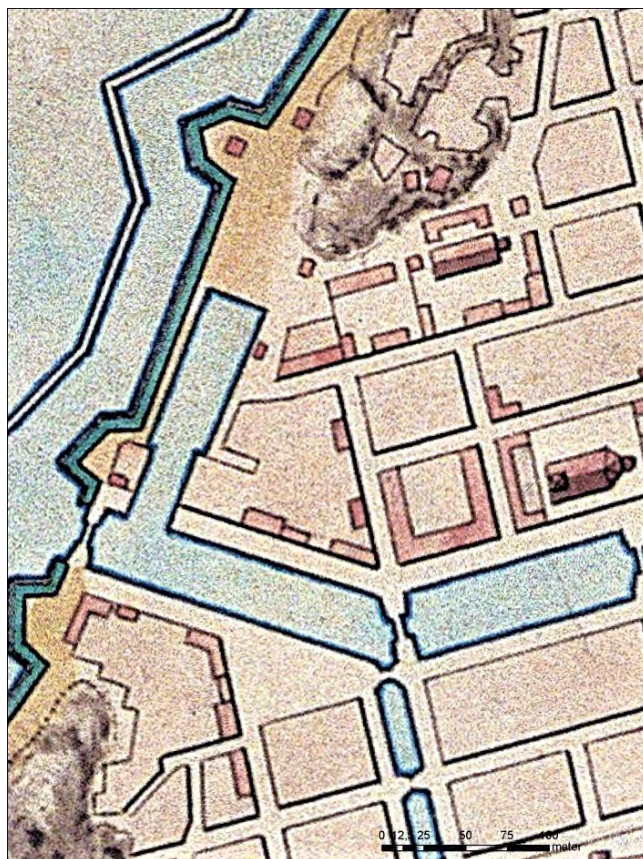
I tre områden i centrala Göteborg genomför Arkeologerna på Statens historiska museer sedan 2018 arkeologiska undersökningar med anledning av att Trafikverket bygger Västlänken – en tåg tunnel under Göteborg. Inom ett av delområdena, det som idag heter Packhusplatsen, anlades i början av 1600-talet en hamn vilken omväxlande kallades för "Masthamnen" eller "Kronans Masthamn". Hamnen hade sitt inlopp från Hamnkanalen och sträckte sig nästan rakt norr ut mot Kvarnbergets fot. Undersökningsområdet omfattade hamnens västra halva i nord-sydlig riktning.

Under 1600-talet förvarade man bland annat mastvirke i hamnbassängen för att det inte skulle torka ut innan användning. Masthamnen

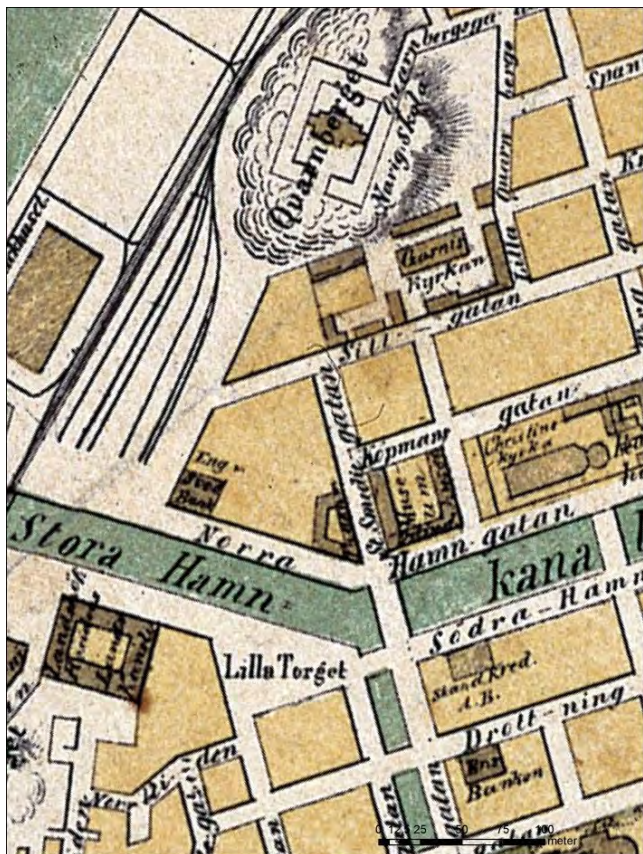
sträckte sig ända in till foten av Kvarnberget och utifrån en karta från 1645 ser det inte ut att finnas någon direkt kaj i anslutning till Kvarnberget (fig. 1). Masthamnen genomgick under de följande århundradena stora förändringar avseende dess konstruktion såväl som dess funktion. Under första halvan av 1700-talet utvecklades Masthamnen till en enklare hamn för roddbåtar och lastfartyg. De sistnämnda transporterade varor mellan större fartyg som låg på redd i Göta älvs inlopp och hamnen, den så kallade hemförartrafiken. Ser vi sedan på en karta från 1786 syns det tydligt att den innersta delen av hamnen har fyllts ut. Förflyttar vi oss slutligen till 1800-talets mitt ser vi att Masthamnen helt har förlorat sin betydelse och har helt fyllts igen för att göra

Figur 1. Kartan från 1645 visar att Masthamnen sträckte sig ända fram till foten av Kvarnberget. Karta: Krigsarkivet.

Figur 2. Kartan från 1786 visar att den inre delen av Masthamnen har fyllts igen. Karta: Krigsarkivet.

Figur 3. Kartan från 1866 visar att Masthamnen nu är helt igenfylld och en järnväg har anlagts. Karta: Göteborgs stadsmuseum.

plats åt järnvägens intåg (fig. 3).

Som beskrivits ovan kan vi i huvudsak dela in Masthamnens användning i två perioder: Den äldre (från mitten av 1600-talet fram till mitten av 1700-talet) vilken utgjordes av dess ursprungliga omfattning, det vill säga från hamnkanalen ända till Kvarnberget. Den yngre (från mitten av 1700-talet fram till mitten av 1800-talet) då den inre delen har fyllts igen.

I samband med igenfyllning av hamnar har det inte varit ovanligt att man utnyttjat gamla, uttjänta fartyg som stöd åt fyllnadsmassorna. Masthamnen utgör inget undantag från detta och hittills har vi påträffat inte mindre än nio fartyglämningar. I hamnens äldre del låg tre fartyglämningar (vrak 1–3) vilka preliminärt dateras till slutet av 1600-talet och första halvan av 1700-talet, och i dess yngre del låg sex fartyglämningar (vrak 4–9) vilka preliminärt dateras

till slutet av 1700-talet och första halvan av 1800-talet. Men eftersom en mindre yta av hamnens äldre del inte kommer undersökas förrän under våren 2022 så är möjligheten stor att vi där kommer påträffa än fler vrak.

Samtliga fartyg var byggda i klinkteknik, det vill säga att borden i skrovet överlappar varandra och att de fogats samman längs den överlappande kanten. Båtbyggare i Norden har sedan vikingatiden använt denna byggnadsteknik och den 14 december 2021 skrevs de nordiska klinkbåtstraditionerna in på Unescos representativa lista över mänsklighetens immateriella kulturarv. I skenet av detta är undersökningen av vraken i Masthamnen extra intressant.

Börjar vi titta på vrak 1–3 i den äldre delen av Masthamnen har dessa troligen varit mellan 12–24 meter långa och omkring 4–5 meter breda. Dessvärre placerades sponten som används vid tunnelbygget tvärs igenom både vrak 1 och 2, varför fartygens akterpartier ligger utanför undersökningsområdet. Även vrak 3 har kapats, dock inte av sponten utan av den stenkaj som anlades på mitten av 1700-talet då inre delen av Masthamnen fylldes igen, och även här saknar vi fartygets akterparti. Vrak 3 var som övriga fartyg byggd i klinkteknik, men hade ett ytterligare skrov utanpå klinkskrovet. Om detta var en senare reparation eller om det yttre skrovet från början har fungerat som förhyddning – det vill säga ett skal som skydd mot nedbrytning – kommer förhoppningsvis resultaten från dendroanalysen att svara på. Troligen har samtliga tre fartyg framförts med åror och/eller segel och använts för transport av personer eller varor mellan hamnen och Hisingen, upp i Göta älv eller till större fartyg som legat på redd i hamninloppet.

Förflyttar vi oss till Masthamnens yngre del och vrak 4–9 ser vi en större variation i fartygstyperna. Mest iögonfallande är vrak 4 som låg med styrbordssidan mot den stenkaj som anlades när den inre delen fylldes igen. Även detta vrak hade kapats av sponten, varför enbart omkring 5 meter av fartygets för kunde undersökas, men troligen var fartyget i alla fall 20–24 meter långt och omkring 5–6 meter brett. Vraket skilde sig dock

Figur 4. Den flitigt använda träskeden och det intakta lilla kruset från vrak 4. Foto: Anders Gutehall, Visuellt arkeologi.

från övriga vrak i Masthamnen då det fanns en kabyss (ett kök) i fören, uppbyggd av tegelstenar. I detta område påträffades även en del köksutrustning såsom en tekanna, tallrikar, en träsked och ett litet krus (figur 4). Dessutom påträffades en kompass (figur 5) samt en skoläst och ett fint snidat träskrin som innehöll bland annat en fingerborg, knappar, nålar (figur 6). Detta fartyg har med största sannolikhet varit ett lastfartyg som har seglat på öppet hav, kanske till Danmark och Norge.

Vrak 5 var en drygt 7 meter lång och drygt 2 meter bred allmogebåt, vilken har framförts med segel och åror. Denna typ av båt kunde användas för till exempel fiske eller transport av personer eller mindre last. Det som utmärkte vrak 5 jämfört med de övriga var att den var mycket välbyggd och det syntes att skeppsbyggaren hade lagt ner mycket tid på detaljer under byggandet.

Vrak 7 (fig. 7) var omkring 10 meter långt och 4 meter brett. Det var ett lastdrygt fartyg med tätt placerat spant och med innergarnering vilket indikerar att det användes som ett renodlat lastfartyg. Även detta har framförts med segel och troligen transporterat gods mellan hamnen och fartyg som låg på redd och/eller till öarna utanför staden.

Vrak 6, 8 och 9 var samtliga mindre allmogebåtar, omkring knappt 5 meter långa och 1–2 meter breda. Likt vrak 5 har dessa troligen använts för till exempel fiske eller transport av personer eller mindre last. Vrak 8 utmärkte sig mot de övriga eftersom det hade två urtag för mast samt flera årtullar. Troligen tyder detta på att den användes för till exempel fiske med nät då man snabbt behövde manövrera båten. Vrak 9 däremot saknade helt mast och har framförts enbart med åror.

Figur 5. Kompassen från vrak 4. Till vänster ser vi kompasshuset med locket vänt nedåt, både hus och lock är gjorda av keramik. Till höger i bild ser vi kompassens träbotten med en ten av mässing i mitten där kompassnålen suttit. Foto: Anders Gutehall, Visuellt arkeologi.

Figur 6. Det fint snidade träskrinet (vilket dock inte syns för all lera) och lästen från vrak 4. Foto: Anders Gutehall, Visuellt arkeologi.

När detta skrivs är prover skickade för dendroanalys och rapportarbetet är påbörjat, så det finns skäl att återkomma med mer definitiva svar på hur Masthamnen och de fartyg som nyttjade den har använts under århundradena.

Anders Gutehall, Visuell arkeologi

För mer information:

Arkeologernas projektsida:

<https://arkeologerna.com/uppdrag/batvraken-i-masthamnen/>

Arkeologernas blogg:

<https://arkeologerna.com/bloggar/skeppen-i-masthamnen/>

Visuell arkeologis projektsida:

<https://www.visuellarkeologi.se/project-19.html>

Figur 7. Ortofoto över vrak 7 och 8, exporterat från en 3D-modell som togs fram under fältnarbete för att underlätta dokumentationen. 3D-modell och ortofoto: Anders Gutehall, Visuell arkeologi.

Utlysning av medel från Rosa Tengborgs stipendiefond 2022

Svenska arkeologiska samfundet utdelar medel från Rosa Tengborgs fond till yngre svenska arkeologer, som vill delta i undersökningar utomlands eller som där vill bedriva arkeologiska studier. Medel kan också delas ut till yngre utländska arkeologer, som vill delta i undersökningar och bedriva studier i Sverige. Företrädesvis utdelas stipendier till forskare som inte uppnått 35 års ålder.

Totalt utdelas denna gång **40 200** kr. Detta är något mer än vanligt pga. att större delen av summan inte delades ut 2020 på grund av att Covid-19 förhindrade resande utomlands.

- Behörig att söka stipendium är den som arbetar inom Samfundets intresseområde och innehar minst 90 hp i arkeologi eller angränsande ämne (för utländsk sökande motsvarande kompetens).
- Ansökningstiden utgår den **18 februari 2022**. Beslut om stipendier tas av Svenska Arkeologiska Samfundets styrelse och mottagare meddelas efter Samfundets årsmöte.
- Ansökan skall innehålla CV, resplan och kostnadsberäkning samt uppgift om den sökandes forskningsinriktning och resans syfte.
- Resan skall anträdas under 2022.
- Kortfattad reseberättelse skall tillställas Samfundets styrelse **senast 2 månader efter resans slut**. Denna kommer att publiceras i Gjallarhornet.

På senare år har stipendier utdelats för resor till utgrävningar i Finland och Grekland samt för konferensresor till Bangkok och Tallinn och för möte i Köln. En berättelse från förra årets stipendiater (Imelda Bakunic Fridén, Amanda Azzopardi) och deras deltagande i det digitala EAA2020 finns här: https://www.arkeologiskasamfundet.se/document/gjallarhornet/Gjall_2020_03.pdf

Välkommen med din ansökan!

Vänligen,

Svenska Arkeologiska Samfundets styrelse

genom Gustav Wollentz, stipendiesekreterare

Ansökan skickas till:

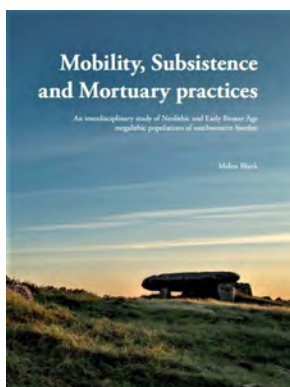
Epost: gustav.wollentz@nckultur.org

Postadress:

Gustav Wollentz

Disputationer under året

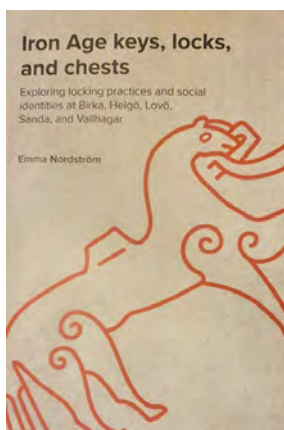
Med länkar till avhandlingarna

Malou Blank,

Institutionen för historiska studier,
Göteborgs universitet,

disputerade den 26 november på avhandlingen: [*Mobility, Subsistence and Mortuary Practices. An Interdisciplinary Study of Neolithic and Early Bronze Age Megalithic Populations of Southwestern Sweden.*](#) Opponent: Jan Apel, Stockholms universitet.

Emma Nordström

Institutionen för historiska studier,
Göteborgs universitet,

disputerade den 3 december på avhandlingen: [*Iron Age Keys, Locks, and Chests: Exploring Locking Practices and Social Identities at Birka, Helgö, Lovö, Sanda, and Vallhagar.*](#) Opponent: Försteamanuensis Julie Lund, Oslo universitet.

Prehistoric human impact on wild
mammalian populations in
Scandinavia
Hans Ahlgren

Hans Ahlgren

Institutionen för arkeologi och antikens kultur,
Stockholms universitet,

disputerade den 15 oktober på avhandlingen: [*Human impacts on wild mammalian populations in Scandinavia during the Mesolithic Period.*](#) Opponent: Gørill Nilsen, Universitetet i Tromsø.

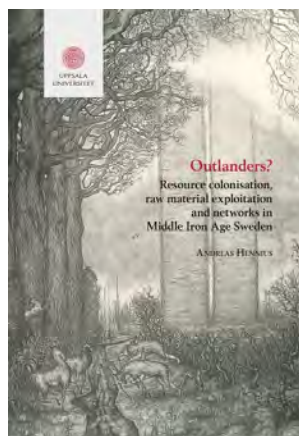
Dealing With Reservoir Effects in
Human and Faunal Skeletal
Remains
Understanding the radiocarbon dating of aquatic samples
Jack Dury

Jack Dury

Institutionen för arkeologi och antikens kultur,
Stockholms universitet/University of Groningen, Arctic Centre,

disputerade den 18 mars på avhandlingen: [*Dealing With Reservoir Effects in Human and Faunal Skeletal Remains: Understanding the radiocarbon dating of aquatic samples.*](#) Opponent: Doctor Philippa Ascough, ERC Radiocarbon Facility (East Kilbride), Scottish Universities Environmental Research Centre (SUERC), UK.

Andreas Hennius

Institutionen för arkeologi och antik historia,

Uppsala universitet,

disputerade den 8 maj på avhandlingen: [*Outlanders? Resource colonisation, raw material exploitation and networks in Middle Iron Age Sweden*](#). Opponent: Barrett, James, Cambridge University.

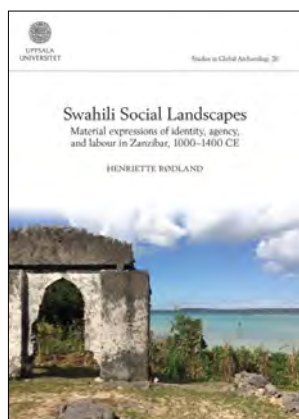

Joakim Kjellberg

Institutionen för arkeologi och antik historia,

Uppsala universitet,

disputerade den 24 september på avhandlingen: [*Den medeltida stadens dynamik: – urbanitet, sociala praktiker och materiell kultur i Uppsala 1100–1550*](#). Opponent: Gitte Hansen, Universitetet i Bergen.

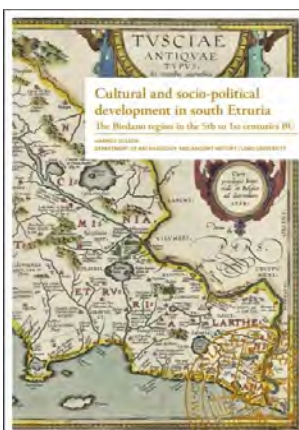

Henriette Rødland

Institutionen för arkeologi och antik historia,

Uppsala universitet,

disputerade den 8 september på avhandlingen: [*Swahili Social Landscapes: Material expressions of identity, agency, and labour in Zanzibar, 1000–1400 CE*](#). Opponent: Thomas Vernet-Habasque, Université de Paris 1 Panthéon-Sorbonne.

Hampus Olsson

Antikens kultur och

samhällsliv,

Lunds universitet,

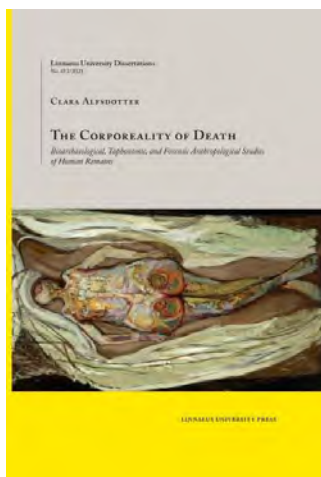
disputerade den 22 oktober på avhandlingen: [*Cultural and socio-political development in south Etruria. The Biedano region in the 5th to 1st centuries BC*](#). Opponent: Dr Marjatta Nielsen.

Anna Nykvist Thorsson

Institutionen för historiska studier,
Göteborgs universitet,

disputerade den 11 juni på avhandlingen: [När andra ser. Gravmonument, social praktik och aktörskollektiv under 1100- och 1200-talen i Vänerlandskapet.](#) Opponent: Docent Ing-Marie Back Danielsson, Uppsala universitet.

Clara Alfsdotter

GRASCA,
Linnéuniversitetet,

disputerade den 24 maj på avhandlingen: [The Corporeality of Death: Bioarchaeological, Taphonomic, and Forensic Anthropological Studies of Human Remains.](#) Opponent: Lecturer Nicholas Márquez-Grant, Cranfield University, Storbritannien

Sök Svenska Fornminnesföreningens stipendier!

Svenska Fornminnesföreningen delar varje år ut stipendier ur sex fonder:

Aron Anderssons fond stödjer forskning i medeltidens konst och kulturhistoria och utdelas företrädesvis till yngre forskare (under 35 år).

Birger Nermans fond stödjer forskning inom förhistorisk, särskilt nordeuropeisk, arkeologi och utdelas företrädesvis till yngre forskare (under 35 år).

Hildebrandsfonden stödjer forskning i nordisk arkeologi, förhistorisk och medeltida numismatik samt medeltidens konsthistoria.

Inga Sernings fond stödjer forskning inom svensk förhistorisk eller medeltida metallurgi och utdelas företrädesvis till yngre forskare (under 35 år).

Ingrid Nords fond stödjer forskning som omfattar naturvetenskapliga undersökningar och/eller analyser.

Jan Peder Lamms fond stödjer forskning på området Nordens järnålder med inriktning mot arkeologi och bildkonst.

Ansökan ska innehålla:

- Uppgift om namn, personnummer, e-postadress samt bank- eller postgironummer.
- En kortfattad redogörelse av forskningsuppgiftens art, målsättning och tänkta genomförande.
- Det sökta beloppets storlek med kostnadsberäkning.
- Uppgift om medel för samma ändamål erhållits tidigare eller söks samtidigt i annan fond.
- Uppgift om forskningsuppgiften ingår i doktorandarbete.
- Ange *ej* vilken enskild fond ansökan avser. Undantag är Ingrid Nords fond som *skall* anges.

Blankett för stipendieansökan kan laddas ned från www.fornminnesforeningen.com men även självständigt formulerade ansökningar beaktas. I ansökan ska då de uppgifter som efterfrågas ovan ingå.

Ansökan ska ställas till: Svenska Fornminnesföreningen/att. Stipendiesekreteraren, c/o Medeltidsmuseet, Box 2343, 103 18 Stockholm, eller till stipendier@fornminnesforeningen.com.

Din ansökan ska vara inne senast den 31 januari 2022. Besked till dem som beviljats medel ges före utgången av maj månad samma år. Föreningen delar ut bidrag upp till 10 000 kr per ansökan. Bidrag ges inte till tryckkostnader. Doktorandarbeten prioriteras. Vunna resultat ska återskopas inom ett år efter att medel utbetalats.

Har du ytterligare frågor? Kontakta stipendiesekreterare Nanouschka Myrberg Burström, nanouschka.burstrom@ark.su.se.

Nästa nummer av Gjallarhornet!

Deadline för nästa Gjallarhornet är den **20/2**. Vi välkomnar gärna bidrag från våra medlemmar! De skickas till Per Nilsson med e-post: per.nilsson@ostergotlandsmuseum.se. Gjallarhornet distribueras numera endast via e-post som pdf. Senaste numret liksom äldre årgångar finns också för nedladdning på Samfundets hemsida:

<http://www.arkeologiskasamfundet.se/gjallarhornet.html>.

OBS! Glöm inte att meddela Samfundet om du byter e-postadress eller postadress. På så vis missar du inte utskick av Gjallarhornet eller annan information. Skicka dina uppgifter om byte till info@arkeologiskasamfundet.se

OBS! Om du inte längre vill ha Gjallarhornet skickat till dig, vänligen meddela även detta till info@arkeologiskasamfundet.se så stryks ditt namn från utskickslistan.

Vill du bli ledamot i Svenska Arkeologiska Samfundet?

Är du aktiv inom det arkeologiska fältet och vill hålla dig uppdaterad om vad som sker inom dess olika grenar? Vill du vara med och utveckla Samfundets verksamhet eller delta i dess olika aktiviteter? Då välkomnar vi varmt din ansökan om medlemskap. Vi vänder oss till dig som arbetar med arkeologi inom till exempel arkeologisk uppdragsverksamhet, på universitet, museer och länsstyrelser, studerar på avancerad nivå eller är antagen till forskarutbildning.

Medlemsavgiften är sedan en tid tillbaka 200 kr/år. Som medlem får du regelbundet nyhetsbladet Gjallarhornet samt inbjudan till möten, seminarier och temaresor.

Ansökan mailas till:

ledamot@arkeologiskasamfundet.se

När du har fått besked om att ansökan godkänts sätter du in årsavgiften 200 kr på:

Kontonummer: Plusgiro 351210-0

Betalningsmottagare: Svenska Arkeologiska Samfundet. På första inbetalningen, ange ”ny medlem”, namn, adress och e-post.

Jultips från cyberrymden

Vi avslutat detta nummer med några digitala jultips från museer och andra kollegor.

Ett tips så här på slutet: flera museer och arkeologiföretag har en hel del extra juldags på sina hemsidor och Facebook-sidor. Här är några förslag:

Gamla Uppsala museums har en julkalender som behandlar många roliga arkeologirelaterade ämnen.

<https://www.facebook.com/watch/99947166159/925201198096131>

Julkalender med spännande kulturhistoria och arkeologi från Upplandsmuseet: <https://www.facebook.com/Upplandsmuseet>

Eller varför inte följa vintersolståndets soluppgång från Stonehenge via English Heritages live stream på Youtube? <https://www.youtube.com/watch?v=fd2GHhnl4Ys>

Kulturen i Lund har ett julspår om man är på plats och flera intressanta videoinspelade klipp om julfirande genom tiderna från flera av husen som är involverade i julspåret.

<https://www.kulturen.com/jul/kulturens-julspar/>

